

พัฒนาการบทละครร้องสลับพูด

กอบกุล อิงกุตานนท์*

ต้นกำเนิด

ละครร้องสลับพูด ซึ่งมักจะเรียกติดปากตามภาษาชาวบ้านว่า "ละครร้อง" เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ผู้ให้กำเนิดคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ สำหรับที่มาของละครประเภทนี้ไม่แน่ชัด ด้วยปรากฏหลักฐานแตกต่างกันอยู่คือ ในพระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปถึง พระอัครชายาเธอเจ้าดารารัศมี ลงวันที่ ๒๔ เมษายน ร.ศ.๑๐๘ ซึ่งในขณะนั้นเสด็จกลับไปเยี่ยมเชียงใหม่ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"...เรื่องเครื่องฟ้าเป็นเรื่องมาดัมบัตเตอร์ไฟลซึ่งเขียนไว้ในหนังสือไกลบ้าน ตอน เมืองปารีสเปลี่ยนยี่ปุ่นเป็นลาว ฝรั่งเศสเป็นไทยเท่านั้น ที่ทำคำร้องเช่นนี้เอาอย่างออปราฝรั่ง เพราะเคยได้ชมเมื่อเจ้าเขมรร้อง..."

ส่วนใน **สารสนธมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย** ฉบับวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชยทรงอธิบายว่า

ด้วยเดิมเมื่อ ร.ศ.๑๐๙ (พ.ศ.๒๔๓๔) สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จไป ประพาสเสียบรอบแหลมมลายู เวลาประทับอยู่ ณ เมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรหาละคร มลายู ซึ่งเพิ่งมีคนประดิษฐ์ขึ้นใหม่เรียกว่า "บังสะวัน" แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Malay Opera มาเล่นถวายทอดพระเนตร ต่อมาอีกหลายปี พวกละครบังสะวันนั้นเข้ามาเล่น ในกรุงเทพฯ โรงที่เล่นอยู่ข้างวังบูรพาภิธานเก่าของหม่อมฉัน...และละครบังสะวันนั้น

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เองที่กรมพระนราธิปฯเอาไปคิดแก้ไขเป็นอย่าง "บทละครร้อง" เล่นที่โรงปรีดาลัย แล้วคนอื่นเช่น "แม่ขุนนาก" เป็นต้นเอาอย่างไรไปเล่น แต่คนทั้งหลายแม้จนเซอร์โยห์เซี่ย ครอสบี ราชทูตอังกฤษแสดงปาฐกถาที่สมาคมโรดาร์เมื่อเร็ว ๆ นี้ยกย่องว่า ละครร้องเป็นของกรมพระนราธิปฯทรงริเริ่ม หามีใครรู้ว่าท่านได้เค้ามาจากละครบั้งสะวันมลายู (อ้างถึง สุดใจ ศรีเบญจา ๒๕๒๖ : ๘)

ไม่ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ จะทรงรับอิทธิพลมาจากแหล่งใด แต่ก็ทรงนำมาดัดแปลงขึ้นใหม่ให้เป็นละครร้องแบบไทย ๆ มิได้ลอกเลียนหรือรับเอามาโดยตรง จนทำให้สูญเสียลักษณะไทยไปโดยสิ้นเชิง ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยทรงวิจารณ์บทละครร้องเรื่อง **ดาวเครือฟ้า** โดยมีพระราชหัตถเลขาจากพระราชวังสวนดุสิต ลงวันที่ ๒๕ เมษายน ร.ศ.๑๒๘ (พ.ศ.๒๔๕๒) ถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ ตอนหนึ่งว่า

...บทร้องที่แต่ง แต่งดีนัก แต่จะเรียกว่าออปรออย่างฝรั่งไม่ได้ เป็นเถียงเตอร์มี ร้องเรื่องออปรอเห็นว่าจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าหากว่าร้องและพิณพาทย์ของเรายังเป็นอยู่เช่นนี้ ฝรั่งมันร้องพร้อมกับซอได้หลายสิบคัน เหตุด้วยมันหอนเหมือนหมา ร้องอย่างเรามันเป็นปน พินพาทย์ดังก็กกลมหมด พินพาทย์เบา ก็ไม่เป็นรส

ส่วนลักษณะละครร้องสลัพบุดนั้นมีทั้งร้องและพูดแต่ถือการร้องเป็นสิ่งสำคัญ การพูดเป็นการทวนบทร้องหรือแทรกเจรจาเข้ามาเพียงเล็กน้อย สุดใจ ศรีเบญจา (๒๕๑๖ : ๘-๙) ซึ่งมีประสบการณ์คลุกคลีอยู่ในโลกละครร้องโดยยึดเป็นอาชีพมากกว่า ๕๐ ปี ได้บันทึกความทรงจำที่ได้รับประสบการณ์โดยตรง รวมทั้งคำบอกเล่าของ "แม่แก้ว" (ปรมาจารย์แห่งโลกละครร้องคนหนึ่ง ซึ่งเป็นทั้งผู้เขียนบทและกำกับการแสดงให้แก่แม่ขุนนาค พระรองและเจ้าของละครคณะนาครบันเทิง) ได้เขียนอธิบายเกี่ยวกับละครร้องไว้ในคำนำเรื่อง **จันทร์เจ้าขา** ไว้ว่า

"การแสดงสำหรับละครร้องนี้ เป็นการแสดงบนเวทีที่มานเปิดปิดเพื่อเปลี่ยนฉากด้านในตามเนื้อเรื่องที่ดำเนินมาโดยผู้ดูการแสดงมองเห็นทางด้านหน้าเพียงด้านเดียวเท่านั้น ผู้แสดงตัวสำคัญเช่นพระเอก นางเอก หรือตัวประกอบใช้ผู้หญิงเป็นผู้แสดงล้วน ๆ นอกจากตัวตลกเท่านั้นที่เป็นผู้ชาย...การแสดงละครร้องนี้มีบทร้องโต้ตอบกันตลอดเรื่อง จากเพลงไทยทำนองสองชั้นและชั้นเดียวต่าง ๆ กัน โดยตัวละครเป็นผู้ร้องเองและออกท่าทางประกอบบทในแบบธรรมชาติสามัญชน แต่ไม่มีการรำว่า ส่วนการพูดที่เรียกว่าบทเจรจาในตอนท้ายเพลงของแต่ละเพลงนั้น จะมีบ้างก็เป็นเพียงบทสอดแทรกหรือพูดทบทวนบทที่ร้องมาแล้วเท่านั้น และบทร้องของตัวละครทุก ๆ เพลงนี้ จะมีเสียงลูกคู่คอยร้องรับและตีกรับ (กรับพวง) กำกับจังหวะเพลงอยู่ทางด้านในของฉากหรือหลังเวที ส่วนดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงของละครร้องนี้เป็นชุดของเครื่องเป่าพาทย์ไม้นวม นอกจากเวลา

บรรเลงเพลงโหมโรงเท่านั้นจึงใช้ไม้แข็ง"ละครร้องของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงตั้งชื่อคณะว่า"ละครนฤมิตร" ได้เปิดแสดงเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๔๕๑ เรื่องอาหรับราตรี ที่โรงละครของพระองค์ ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ ภูเขาทอง วัดสระเกศ

สำหรับโรงละครนี้ได้จัดขึ้นอย่างสวยงามมากเฉพาะเวทีที่แสดงด้านหน้าที่มีหน้าบันและหน้าม่านนั้น จัดทำเป็นกรอบโค้งรูปกระบังหน้านางละครรำ สลักลวดลายอย่างวิจิตรบรรจง พื้นของโรงละครปูกระเบื้อง มี ตุ๊กตาหินอ่อนตั้งเรียงรายทั้งซ้ายและขวา

แต่การแสดงในครั้งแรกเริ่มนี้ ยังมีการรำใช้บทประกอบท่าทางอยู่บ้างเล็กน้อย ก่อนการแสดงละคร ในเรื่อง จะมีโขนหรือละครรำชุดสั้น ๆ ออกแสดงเป็นฉากนำก่อนเสมอ และบางทีก็มีละครรำล้วน ๆ แสดงสลับบ้าง เช่นเรื่องพระลอ เป็นต้น... คณะละครนฤมิตรนี้ได้เข้าไปแสดงถวายตัวในพระราชฐานบ่อยครั้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯพระราชทานเกียรติให้เป็นละครหลวงโดยใช้ชื่อคณะว่า"ละครหลวงนฤมิตร" แต่ประชาชนผู้ชื่นชมในยุคนั้นกลับขนานนามเรียกว่า "วิมานนฤมิตร" ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะละครประเภทนี้เพิ่ง จะเริ่มมีการแสดงให้ได้ชมกันประกอบกับโรงละครที่ตกแต่งอย่างงามวิจิตรอีกด้วย

ละครนฤมิตรแสดงอยู่ที่โรงละครนี้ด้วยเรื่องต่าง ๆ สลับกันไปก็เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง ไม่นานนัก ก็ต้องหยุดการแสดง เพราะโรงละครถูกวางเพลิงไหม้เกือบหมดและกัจับตัวคนร้ายที่จุดไฟเผาโรงนั้นได้ชื่อนายบัน เวลาต่อมาในระยะใกล้ ๆ นั้นเอง กรมพระนราธิปฯได้ทรงจัดให้ช่างสร้างโรงละครขึ้นในบริเวณวังของพระองค์ที่ หลังตึกแถวแพ่งนราใกล้ ๆ ทางด้านถนนบ้านตะนาวให้ชื่อว่า โรงละครปรีดาลัย...

การแสดงละครร้องของกรมพระนราธิปที่ "ปรีดาลัย" พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนแปลงวิธีการแสดงใหม่ โดยไม่มีการรำยาวและให้ตัวละครใช้บทเพลงกิริยาท่าทางอย่างสามัญชน เพลงร้องมีที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่บ้าง จาก เพลงไทยที่มีมาแต่เดิมบ้าง ส่วนบทกลอนนั้นเป็นกลอนสุภาพทุกเพลง สำหรับบทพูดจะมีสลับบ้างก็เพียงเพื่อ ทบทวนบทที่ร้องมาแล้วหรือพูดสอดแทรกให้ตลกขบขันขึ้น ดังกล่าวมาแล้วแต่ต้น

ละครแบบปรีดาลัยในคราวนี้มีเกียรตินิยมยิ่งล้น ประชาชนทั่วไปให้การต้อนรับอย่างคับคั่ง พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ได้เสด็จพระราชดำเนินและเสด็จพระดำเนินไปทอดพระ เนตรที่โรงละครก็หลายครั้ง ทั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดการแสดงในพระราชฐานเพื่อต้อนรับอาคันตุกะ ชาวต่างประเทศ อยู่เสมอมามิได้ขาด

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปฯทรงเป็นผู้ก่อกำเนิดแบบฉบับละครร้องสลับพูดที่มีในเวลาต่อ ๆ มา ทั้งนี้เพราะโรงละครปรีดาลัยได้รับความนิยมแพร่หลาย จึงได้มีผู้ตั้งคณะละครทำนองเดียวกันกับของปรีดาลัย ดังเช่น อีกราว ๑-๒ ปีต่อมา นายเล็ก สมิตศิริ (ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระโสภณอักษรกิจ) เจ้าของโรงพิมพ์โสภณพิพรรณาการได้สร้างโรงละครตามแบบของต่างประเทศขึ้นที่บริเวณด้านเหนือของ วังบูรพาภิรมย์ เรียกว่า โรงปราโมทย์ นับเป็นสถานมหรสพที่งามวิจิตรและทันสมัยที่สุดเป็นแห่งแรกในเมืองไทย

ตัวละครก็ใช้ผู้หญิงล้วนอย่างปริศนาลักษณ์ (กาญจนาคพันธ์ ๒๕๒๐ : ๔๓)

ถัดจากโรงละครปราโมทย์ หลวงบุญมานพพาณิชย์ (๒๕๒๖ : ๒๑) ได้เล่าว่า "ต่อมาอีก ๓ ปี ก็มี คณะละครที่ต่อจากปราโมทย์ ได้แก่ คณะละคร "ปราโมทย์เมือง" เกิดก่อนแล้วก็ละคร "บรรเทืองไทย" และละคร "ใจเวียง" ตามมาติด ๆ กัน ทั้งสามคณะนี้ก็อยู่ในเครือละครปริศนาลักษณ์นั่นเอง ตัวละครทั้งสามคณะเป็นพวก ละครปริศนาลักษณ์บ้าง ตัวใหม่บ้างล้วนเป็นคนที่อยู่ในวังทั้งนั้น เล่นเป็นแบบละครร้องปริศนาลักษณ์และใช้บทของพระองค์ทั้งนั้น"

พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปฯ มีไม่น้อยกว่า ๔๐๐ เรื่อง แต่มีอยู่ในหอสมุด แห่งชาติประมาณ ๑๒๗ เรื่องเท่านั้น (เนียนศิริ ตาละลักษณ์ ๒๕๒๒ : ๖๕)

จันทิมา พรหมโชติกุล (อ้างถึง สุวรรณีย์ ประกอบผล ๒๕๒๙ : ๒๐๓) ได้รวบรวมศึกษาประมาณ ๔๘ เรื่อง แล้วทำการวิเคราะห์บทละครร้องของพระองค์ไว้ สรุปได้ว่า

๑. บทละครร้องจะแบ่งเป็นตอน ๆ บางครั้งเรียกองค์และฉาก แต่ส่วนใหญ่แบ่งเป็นชุด มีชื่อชุดต่าง ๆ ในเรื่องคล้องจองกัน เช่น เรื่อง **ชูโชค** มี ๕ ชุดคือ ชุดที่ ๑ หวยกิน ชุดที่ ๒ ดิ้นรน ชุดที่ ๓ ชนรัง ชุดที่ ๔ หวังลา และชุดที่ ๕ ตาพื้น

๒. มักเริ่มด้วยการแนะนำตัวละครสำคัญ โดยบอกให้ทราบถึงอายุ ตำแหน่ง อุปนิสัย ความสามารถ และความสัมพันธ์กับตัวละครบางตัว เมื่อเริ่มเรื่องจะบอกชื่อชุด บรรยายฉาก กล่าวถึงฉากปฏิกิริยาของตัวละคร บางตัวเล็กน้อย ต่อจากนั้นก็เข้าเรื่องซึ่งแต่งเป็นบทร้องของตัวละครและลูกคู่บอกรื้อละเอียดว่า ใช้เพลงอะไร ตัวละครใดเป็นผู้ร้อง ร้องตอนใด ส่วนที่เป็นบทสนทนาหรือฉากปฏิกิริยาของตัวละครจะแทรกไว้ในเครื่องหมายนขลิขิต ตอนท้ายแต่ละชุดจะบอกว่าปิดม่าน

๓. ลักษณะคำประพันธ์ส่วนมากจะเป็นกลอนคำร้องมีการใช้เครื่องหมายจุลภาคแบ่งข้อความ เป็นสามช่วง อาจจะเป็น ๓,๒,๓ หรือ ๓,๓,๓ แล้วแต่จำนวนคำในวรรค แต่บางครั้งจำนวนคำอาจเกินกว่านี้บ้าง เพราะต้องการให้มีลักษณะคล้ายบทสนทนา นอกจากกลอนคำร้องแล้ว บางตอนอาจแทรกกลอนขับเสภา กลอนร่าย กลอนบทละคร ฯลฯ ปนอยู่บ้าง ภาษาที่ใช้ในละครมักจะเป็นคำธรรมดา อ่านเข้าใจง่าย ลักษณะเป็นภาษาพูด และมีศัพท์แสง จำนวนที่ใช้อยู่ในสมัยนั้นมีการใช้คำภาษาต่างประเทศด้วย เช่น ภาษาอังกฤษ เช่นเรื่อง **ลาภหาย** **เงิน** เช่นเรื่อง **หุ่ยสุย** เป็นต้น

ส่วนกาญจนาคพันธ์ (๒๕๒๐ : ๓๘๐ และ ๓๙๔-๕) ได้สังเกตบทละครร้องของพระองค์ว่า

...ที่ข้าพเจ้าเคยสังเกตก็คือ "กลอนที่ร้อง ทรงใช้ถ้อยคำธรรมดาอย่างที่ไทยเรา พูดกัน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เอาคำที่พูดกันตามธรรมดา มาแต่งเป็นกลอนให้ตัวละครร้อง ไม่มีราพันรักในระหว่างหนุ่มสาวเป็นเพลงยืดยาว หรือราพันรำพึงเกี่ยวกับธรรมชาติต่าง ๆ เป็นทำนองติดต่อกันไปยาว ข้าพเจ้าคิดว่าการแต่งของพระองค์ท่านนี้แหละเป็นแบบฉบับ

ของละครร้องแท้ คำกลอนนั้นสั้นรวดเร็วก็น่า ยาวมากก็น่า คือให้เข้ากับลักษณะของท้องเรื่องที่น่าดำเนินไป...บทละครร้องที่เสด็จในกรมทรงแต่งมีมากมาย ข้าพเจ้าจำได้ทั้งหมดและได้ดูแทบทั้งหมดเหมือนกัน...จะพูดง่าย ๆ ก็เพียงว่า แต่งให้คำพูดธรรมดาเป็นคำร้องเพลง เพลงนั้นมี ๒ คำบ้าง ๔ คำบ้าง ๖ คำบ้าง จนถึง ๘ คำ พอร้องจบเพลงหนึ่งก็มีคำเจรจาบ้างเพียงเล็กน้อยแล้วก็ขึ้นร้องเพลงใหม่ เป็นอย่างนี้เรื่อยไป ทั้งเรื่องรวมเป็นคำกลอนสำหรับร้องราว ๑๒๐ คำ เป็นอย่างน้อย คำเจรจาหรือคำพูดมีประปรายเล็กน้อย เพราะคำร้องที่เป็นเพลงบอกหมดแล้ว

นอกจากนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ ยังทรงเป็นผู้ริเริ่มให้มีตัวตลกตามพระให้เกิดขึ้นในละครด้วยอันถือเป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่ง ธนิต อยุธยา (๒๕๒๕ : ๒๖๔) ได้ให้ความเห็นและอธิบายว่า

"เห็นจะอย่างเดียวกับ "วิญญู" ของอินเตีย คือเป็นตลกคอยสอดจังหวะระหว่างพระเอกจะแสดงเช่นขัดจังหวะในตอนเข้าพระเข้านางเป็นต้น...ตลกตามพระก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่แสดงผิดไปจากตลกโชน ตลกละคอน แต่ก็ต้องมีแบบแผน ไม่ล่อยดอกลอยอย่างจำอวด กล่าวคือ จะต้องรู้เรื่องละครและวิธีแสดงเป็นอย่างดี"

ตลกตามพระชื่อดังของละครร้องก็มีนายทึ่ง มาพมกมล ตัวตลกตามพระให้แก่ละครแม่ขุนนาง ผลชาติตะเกียบ ตัวตลกตามพระละครแม่ช้อยซึ่งเป็นคณะที่เก่งทางละครจิว คือแต่งกายเป็นจิว แต่คำร้องเป็นไทยแจ้วดอกจิก จิวดอกจอก จอกดอกจันทร์ และตัวตลกตามพระละครแม่เลื่อน เป็นต้น (ใหญ่ นภายน, สัมภาษณ์)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯยังทรงเป็นต้นคิดการใช้เพลงท่วงทำนองภาษาต่างชาติ เมื่อเล่นบทละครที่ใช้เค้าโครงชาติต่าง ๆ โดยทรงนำมาผสมผสานให้สนิทกับรูปกลอนแปดหรือกลอนสุภาพของไทยที่ใช้ร้องเจรจา กาญจนาคพันธ์ (๒๕๒๐ : ๓๘-๔๐) ได้อธิบายไว้ว่า

...เช่น พม่าก็ไม่ใช่ "พม่าห้าท่อน" อย่างเป็นทางการ แต่เป็นเพลงใหม่เรียกว่า "พม่าเขว" แยกก็ไม่ใช่ "แขกลพบุรี" แต่มาเป็น "แขกมายาซ้อ" จีนก็ไม่ใช่ "จีนเก็บบุปผา" แต่มาเป็น "ฮ้อเทีย" "กวยกั้งเหล็ง" ฯลฯ

ผู้คิดเพลงเหล่านี้คือ หม่อมหลวงถ้วนหรือหม่อมถ้วน หม่อมอินพระองค์ท่านเป็นผู้มีปรีชาสามารถยอดเยี่ยมในทางนี้ เฉพาะเพลงฝรั่งก็มีเพลงให้ชื่อว่าฝรั่งแดง ฝรั่งฮัลโหล ฝรั่งโยสะลัม ฝรั่งบูมซีเบ ฯลฯ เพลงที่ร้องเป็นทำนองฝรั่งเกิดมาจากละครสมัยปรีดาชัยของเสด็จในกรมพระนราธิปฯซึ่งมีขึ้นในยุคนั้นเป็นเริ่มแรก เพลงทำนองฝรั่งเห็นจะมาจากแถวซึ่งเป็นที่ของฝรั่งและตั้งขึ้นสำหรับกองทหารหัดเล่นอยู่ก่อน หม่อมหลวงถ้วนจึงได้อาทำนองฝรั่งมาปรับให้เข้ากับกลอนสุภาพของไทยสำหรับร้องเล่น ละครร้อง...นับว่าเพลงภาษาไทยที่ร้องตามทำนองฝรั่งมาจากละครร้องปรีดาชัยเป็นต้นกำเนิด

สำหรับเนื้อเรื่องของละครเรื่องนี้เรียกได้ว่า มีครบทุรสและยากที่จะลงความเห็นให้แน่ชัดว่ามีแนวโน้มหนักไปในทางใดเพราะบทละครเรื่องนี้รวบรวมไว้ในหอสมุดแห่งชาติ นอกเหนือไปจากของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ นั้นมีประมาณ ๖๐๐ เรื่องทีเดียว

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวโดยรวมได้ว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตหลากหลายอารมณ์และเป็นเรื่องราวในประวัติศาสตร์บ้าง ตำนานหรือพงศาวดารทั้งไทยและต่างชาติดั้ง แต่ส่วนใหญ่มักจะให้คติ ข้อคิด ที่น่าสนใจแฝงไว้ ดังเช่น บางเรื่องของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ จะจบลงด้วยข้อคิดหรือคติเตือนใจ เช่น บทร้องตอนจบของบทละครเรื่องกาเกี ดังนี้

ท่านทั้งหลายชายหญิงเชิญทั้งชั่ว	สงวนตัวสงวนศักดิ์รักสุจริต
สิ่งใดดีมีประโยชน์ปราโมทย์คิด	สิ่งใดผิดสิ่งชั่วเชิญกลัวไกล
รักชาติศาสนามหากษัตริย์	รักฝึกหัดวิทยาอัชฌาสัย
รักเวลาอย่าให้ล่วงเป็นห่วงใย	ถนอมใช้ให้เป็นคุณหนุนนคร
ช่วยกันเกลียดการคร้านการเฉะชา	ซังสูฝืนกินสุราบ้าเบี่ยบ่อน
สามัคคีปรีดาสถาวร	เชิญรับพรทุก ๆ ท่านล้ำราญเทอญฯ

หรือในอาหรับรัศมี ของแม่แก้ว นอกจากเนื้อเรื่องจะมีบทรักโศกซาบซึ่งใจก็ยังได้แทรกคิดลงไปอีกด้วย ดังเช่นตอนที่ โซบีเด (ราชินี) ถูกขับ จะมีบทร้องที่กินใจดังนี้

อนาถใจ	ไอ้กระไร	หนอเรานี้
จะว่ามี	บุญญา	หาแท้ไม่
เมื่อยามโปรด	ปานจะไลด	แผ่นดินไป
พอผิดใจ	เล็กน้อย	ก็พลอยโทรม
เปรียบเสมือนน้ำ	ขึ้นใหญ่	แล้วไหลลัด
ต้องลมพัด	ระดมฮือ	กระพือโหม
น้ำก็เกิด	เป็นคลื่น	ซัดครืนโครม
ลึนลมโจม	เสียดก็จบ	สงบลง
อาทิตย์ขึ้น	ยังรู้จัก	หมกพากฟ้า
พระจันทร์ทรา	ยังรู้แรม	มิแย้มส่ง
โซคมมนุษย์	คือคนโสมม	หรือมันคง
ยอมให้เล่ห์หลอ	ไปตาม	บุญกรรมเรา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ ทรงใช้นามปากกามากมายในการแต่งบทละครของพระองค์ เท่าที่รวบรวมมาได้มี ประเสริฐอักษร พระพรรณ พระศรี หมากพญา พิเภก และอ้ายไม้ หรือมิสเตอร์ไม้ เป็นต้น ทรงนิพนธ์เนื้อเรื่องของบทละครขึ้นมาใหม่บ้าง ดัดแปลงบ้างหรืออาศัยเค้าโครงมาจากแหล่งต่าง ๆ กัน อาจเป็นไปได้ว่า นักแต่งบทละครคนอื่น ๆ ในเวลาต่อมาคงเลียนแบบแนวทางของพระองค์เช่นกัน.

บทละครที่มีการแต่งเนื้อเรื่องขึ้นเอง เช่น **กินดิม** (หมากพญา) **หุบมือเปิบ** (กุมารเก่า นามแฝงของ หลวงสำเร็จวรรณกิจ) **ซ็อนกถ** (แสงทอง นามแฝงของหลวงบุญยฆานพพาณิชย์) **ทะลุกลางปล้อง** (นามแฝงของ ชิต บุรทัต) **จากทั้งรัก** (แม่แก้ว นามแฝงของประวัตติ์ โคจาริก) เป็นต้น

บทละครดัดแปลงมาจากวรรณกรรมต่างชาติ ประวัติศาสตร์พงศาวดารตำนานชาติต่าง ๆ เช่น **สุทริรัก** (ประเสริฐอักษร) แปลจากโรมิโอและจูเลียตของเชกสเปียร์ **สาวเครือฟ้า** (ประเสริฐอักษร) แปลงจากมาตาม บัตเตอร์ฟลาย ซึ่งเป็นอุปรากรของปุซซินีชาวอิตาเลียน **บริษัท ท.จ.ก.** (แม่ศรี นามแฝงของมณี ม่านมณี) แปลงจาก **The Unborn** **เจ้าหญิงมิลันดา** (แม่หวาน นามแฝงของ ม.ล.ทองอยู่ เส็นียวงศ์) แปลงจากเกร็ดพงศาวดารอาหรับ **พระธิดาไซกี** (พระมาตุลี) แปลงจากเทพปกรณัมกรีก

บทละครที่แปลงมาจากวรรณกรรมไทย นิยายไทย และวรรณกรรมที่แต่งโดยอาศัยเรื่องของคนชาติต่าง ๆ เช่น **อินทนิล** **พระโขนง** **ท้าวทองคนก** **ขรัวอินเทวดา** ซึ่งล้วนเป็นนิยายไทยทรงนิพนธ์โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ ทั้งสิ้น

ราชาธิราช ตอน ๑-๒ (แก้วตราชู)

อะบู่หะซันตอนอาบู่ทำตาย แปลงมาจากนิทราชาคริต (คนดง นามแฝงของเพ็ญ บุนนาค) **สามก๊ก ตอนเดี่ยวเสี้ยนผจญตั้งโต๊ะ** (นายบุญสอาด)

บทละครที่ได้เค้าโครงมาจากประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารไทย เช่น **พระพุทธเจ้าเสด็จ** **ขบถบุญขว้าง** **แผ่นดินพระธาตุนิเบศร์** **ท้าวเทพสตรีท้าวศรีสุนทรพบมาที่เมืองกลาง** ล้วนเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ยังมีการใช้เค้าโครงเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยนั้นด้วย เช่น **ปล้นปอนตำโรง** (มังคลา) **ขโมยเครื่องเพชร** ซึ่งเขียนขึ้นช่วงสหัสวรรษโครงการในพระบรมมหาราชวัง (สีธงชาติ นามแฝงของ ช.กุลประชัย)

อย่างไรก็ตาม แม้เนื้อเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องชีวิต แต่ก็มีแนวสืบมาตกรรมและเรื่องชวนหัวอยู่บ้างไม่มากก็น้อย เช่น **จันทราเลลา** ซึ่งไปรยหัวไว้ว่า ชนิดกินใจประกอบชวนหัว (แม่หวาน) **นักสืบสำคัญ** (แมวยุโรป) **วางยาพิษ** (อมร) เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระราชนิพนธ์ละครร้องสลับทดด้วยเช่นกัน มี ๘ เรื่องได้แก่ **ตั้งจิตคิดคด** (ผูกจิตคิดคด ชื่นใจไม่สมคร) **ท้าวแสนปม** **ธรรมะมีชัย** **มิตรมีชัย** **พระเกียรติรถพระยศเกตุ** **พระร่วงและศกุนตลา**

ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปฯ ได้เลิกราไปประมาณ พ.ศ.๒๔๕๖ แต่กระนั้นก็ดี ยังมีคณะละครอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นมากมายหลายสิบคน ซึ่งยังคงอยู่เช่น คณะวิไลกรุง มาโนชสมัย ราตรีสำเรจินาคרבันเทิง (ซึ่งมักเรียกติดปากว่าละครแม่ขุนนาก) เทพบันเทิง (ละครแม่ช้อย) ละครแม่เส็งยิ้ม ละครแม่เลื่อน เป็นต้น

ละครประเภทนี้ได้แพร่หลายและเฟื่องฟูมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ และยังมีพัฒนาจากรูปแบบเดิมในปลายสมัยรัชกาลที่ ๗ ด้วย

พัฒนาการละครร้อง

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ การปฏิรูปละครร้องสลับทดหรือละครร้อง เริ่มก่อตัวขึ้นราว พ.ศ.๒๔๖๙ อย่างเป็นค่อยไป จนเฟื่องฟูสุดในปี ๒๔๗๔ และดำเนินเรื่อยมาจนถึง พ.ศ.๒๔๘๐ จึงค่อยซาลงในช่วงสงครามมหาเอเซียบูรพา และสูญสลายไปในที่สุด ละครร้องที่ปฏิรูปใหม่คือ ละครร้องพรานบุรุษ

ละครร้องพรานบุรุษหรืออาจเรียกชื่อตามคณะของเขาว่า จันทโรภาสเป็นละครร้องที่นายจวงจันทร์ จันทรคณา (หรือเป็นที่รู้จักกันดีในนามปากกา พรานบุรุษ) เป็นผู้พัฒนาการละครร้องด้วยการเปลี่ยนดีกรับรับลูกคู่มาเป็นการใส่เนื้อร้องเต็มเข้าไปในเพลงไทยโดยไม่มีการเอื้อน กลายเป็นเพลงเนื้อเต็มเคล้านตรี ดังที่ มนัส จรรย์รงค์ (๒๕๑๙ : ๒๕๒๒) ซึ่งได้สัมภาษณ์พรานบุรุษเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๘ ได้เรียบเรียงเกี่ยวกับการพัฒนาละครร้องของพรานบุรุษตั้งแต่ครั้งที่อยู่ในคณะละครร้องราตรีพัฒนาโดยเริ่มจากละครร้องเรื่องดาบโบราณว่า

...เขาเริ่มซักซ้อมบทบาทแล้วเพลงเนื้อเต็มก็ปรากฏขึ้น แทนที่จะมีลูกคู่นั่งเป็นแนวที่คอยรับกันอยู่ ตอนไหนที่จำต้องใช้ลูกคู่ เขาก็ใช้แยสคลอรับไป ต่อไปในขั้นหลัง ๆ เขาเลยคลอด้วยดนตรีทั้งเรื่อง แม้แต่เวลาตัวละครเจรจาก็ใช้แยสคลอไปเช่นเดียวกัน...เรื่องที่สองของเขา**ทะเลสามเกลอ** เขายังใส่เพลงเนื้อเต็มอยู่เช่นเดิม พอมาเรื่องที่สาม เขาก็เริ่มปล่อยรสชาติของสากลนิยมใส่เข้าไป พรานบุรุษเริ่มเอา "ลูกฝรั่ง" สอดแทรกมันเข้าไป เรื่องที่สามเขาให้ชื่อว่า **แม่ศรีเวียง...**

พรานบุรุษเริ่มใช้ดนตรีฝรั่งแทนเป่าพาทย์อย่างที่เรียกว่าวงแอส (Jazz) แต่เพราะดนตรีดังกล่าวเสียงคนร้อง เนื่องจากในเวลานั้นยังไม่มีไมโครโฟนใช้ต่อมาเขาจึงปรับเปลี่ยนเป็นไปใช้เปียโนคลออยู่หลังฉาก (รัตนะ ยาวะประภาษ ๒๕๑๙ : ๒๔๘)

อนึ่ง ลูกฝรั่งที่พรานบุรุษกล่าวถึงนั้นน่าจะเป็นท่วงทำนองดนตรีของตะวันตก ซึ่งพรานบุรุษทดลองใช้ เนื่องจากอิทธิพลของหนังฝรั่งที่เข้ามาฉายในยุคนั้น บางเรื่องเป็นหนังเพลง "เมื่อได้ดูหนังฝรั่งบ่อยขึ้น เพลงของฝรั่งก็เข้าจับจิตจับใจ" (สัตตบุษย์ ๒๕๑๙: ๒๕๗)

อย่างไรก็ดี ในที่สุดพรานบุรุษเห็นว่าการเอาเพลงฝรั่งสอดแทรกเข้าไปนั้นมันไม่ซาบซึ่งเหมือนของไทย ดั่งที่ มนัส จรรยงค์ (๒๕๑๙ : ๒๒๔-๕) กล่าวว่า

...ตราบใดที่เมืองไทยยังร้อน ดนตรีก็ต้องเป็นแบบไทย เพลงไทย น้ำอบไทย ดอกกระดังงา ...ทำให้ความร้อนของอากาศผ่อนเย็นลงไปได้อย่างดี..เขาเลยสร้างตัวละคร เรื่องต่อมาให้ชื่อเรื่องว่า **ขวัญใจจอมโจร** เพลงในเรื่องนี้ทั้งหมดพรานบุรุษนำมาจากเพลงเถา เพลงดับของไทยทั้งสิ้น

ปรากฏว่า ละครที่มีการปรับปรุงใหม่เข้าลักษณะเพลงไทยสากลเช่นนี้กลายเป็นที่ต้อนรับของมหาชนและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ที่โด่งดังที่สุดคือ **จันทร์เจ้าขา** (๒๔๗๔) พรานบุรุษ (๒๕๑๖ หน้า ๔) ได้บันทึกว่า

ละครเรื่อง **จันทร์เจ้าขา** จึงได้แพร่ออกมาจากการแสดงของคณะจันทโรภาสซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่กระจายไปสู่ความนิยมชมชอบของผู้ชมละครสมัยนั้นอย่างกว้างขวางโดยนำออกมาแสดงได้ถึง ๔๙ ครั้ง ติดต่อกันทั่วแทบทุกโรงมหรสพที่มีในพระนครและธนบุรี และไม่รู้กี่ก็สิบครั้งในต่างจังหวัดเกือบทั่วประเทศ คณะละครเร่ย่อย ๆ อีกหลายคณะเมื่อถึงคราตอกับ ก็ได้อาศัยเรื่องจันทร์เจ้าขาเป็นคำพาหนะกลับบ้านได้...

ศิวะ รณชิต (๒๕๑๙ : ๒๓๖) ได้วิจารณ์ความดีเด่นของละครเรื่องนี้ว่า

จันทร์เจ้าขา เป็นละครร้อง (สมัยนี้ก็ต้องเรียกละครเพลง) แต่ละครเพลงมีความไพเราะเพราะพริ้ง ประกอบกับเนื้อหาของเรื่องอยู่ข้างจะทันสมัย หรือนัยหนึ่งทันสมัย เหตุการณ์ในยุคนั้นซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ประชาชนกำลังตื่นตัวในสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค นางเอกของเรื่องใช้เสรีภาพหนีออกจากบ้านเพื่อให้พ้นจากการถูกบังคับให้แต่งงานด้วยวิธีคลุมถุงชน...

นอกจากพรานบุรุษจะเป็นนักปฏิรูปเพลงไทยในด้านรูปแบบคนแรกของเมืองไทย เขายังได้พัฒนาให้กว้างไกลออกไปจนถึงขั้นมาตรฐาน ดังที่สัตตบุษย์ (๒๕๑๙ : ๒๕๔) ซึ่งได้สัมภาษณ์เขาเมื่อปี ๒๕๑๓ ได้กล่าวว่

...ดังนั้นจึงหันกลับไปฟังเพลงฝรั่งอีกครั้งหนึ่งก็รู้ว่า เพลงฝรั่งมีการเริ่มต้นแล้ว มีการแยกทำนองไปอีกต่างหาก สุดท้ายของท่อนมีลักษณะเหมือนเริ่มต้น จึงได้พยายาม แต่งบ้างและแต่ละเพลงก็เป็นเพลงเอกในละครที่แต่งนั่นเอง เช่น ห้วยแก้วในห้วยแก้ว ขวัญเรียมในแผลเก่า เป็นต้น

จึงอาจกล่าวได้ว่า เขาเป็นผู้ริเริ่มเพลงไทยสากลเป็นคนแรกโดยการใส่เนื้อร้องและคิดทำนองด้วยตนเอง ทำให้เพลงไทยมีการพัฒนากว้างไกลออกไป และทำให้นักแต่งเพลงอื่น ๆ ตลอดจนคณะละครร้องอื่น ๆ ได้เลียนแบบเขาทั้งสิ้นในเวลาต่อมา ดังเช่น "คณะแม่เลื่อน" ได้เล่นละครยอดตองตันลม และให้เอื้อ สุนทรสนาน ซึ่งเป็นหัวหน้าวงดนตรีของคณะขณะนั้นแต่งเพลงตองตันลม เลียนแบบพรานบุรุษเป็นต้น และใช้วงดนตรีสากลแทนปีพาทย์ตามแบบของพรานบุรุษที่แผ้วทางไว้ (ใหญ่ นภายน, สัมภาษณ์)

นอกจากเรื่องเพลงแล้วพรานบุรุษยังปฏิวัติเรื่องฉากละครด้วยซึ่งเดิมฉากตามแบบฉบับของละครร้องนั้น ภาณุจนาคพันธ์ (๒๕๒๐: ๓๗๗) เล่าว่า

ละครร้องที่เล่นที่ละครปริตาลัยถนนแพ่งนรา...ใช้ฉากที่เรียกว่า ฉากตั้งทั้งสิ้น ฉากตั้งคือฉากที่ทำเป็นแผงแน่นหนามั่นคงแล้วมาตั้งประกอบกันเข้าเป็นรูปห้องหรืออะไรต่าง ๆ ที่เป็นรูปห้อง ด้านหลังมีหน้าต่าง ด้านซ้ายขวามีประตูเปิดเข้าออกได้เหมือนของจริง...มีฉากประกอบด้านหลังสุด เช่น สมมุติว่าเปิดหน้าต่างออกไปก็เห็นต้นไม้จริง ๆ เห็นตึกหรือหลังคาบ้านไกล ๆ ฉากสวน ฉากป่า...ส่วนเครื่องฉากต่าง ๆ ก็แต่งตั้งให้เหมาะสมกับฉากนั้น ๆ ตามสมัยจริง ๆ...เนื่องจากละครร้องใช้ฉากตั้งเวลาปิดม่าน เปลี่ยนฉากจึงกินเวลานานมาก และได้ยินเสียงตะปู้เข้าไม้ดังโป๊กเป็อกอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่ปิดฉากมีปีพาทย์บรรเลง และใช้กติกกริ่งให้สัญญาณเวลาและเปิดฉากต่อไป ฉากตั้งนี้เป็นแบบฉบับของละครร้องแท้ คือ ให้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเหมือนของจริง ตามลักษณะธรรมดาของชาวบ้าน

ฉากของพรานบุรุษนั้น มนัส จรรย์รงค์ (๒๕๑๙ : ๒๒๑-๒) บันทึกว่า

เขาเริ่มต้นเรื่องแรกด้วยดาบโบราณ แล้วก็ลงมือจัดการปฏิวัติของเก่า ๆ ออกหมด ในเรื่องฉาก เขาคิดว่าควรจะเป็นฉากทันสมัย แทนที่จะมีหีบเรียงรายเข้าไปแล้วไป

ตั้งฉากซีกขึ้นซีกลง พรานบุรพ์ได้เริ่มประดิษฐ์ฉากด้วยไม้ขัดและตรงที่เรียกกันว่าไม้
ลำแพนเป็นฉากขึ้น อิงของฝรั่งเปียบไปที่เดียว แต่งสีสนววรรณะมันให้สวยงามและเพื่อจะ
ให้มันวิจิตรตระการตาหนักขึ้น เขาก็ใช้กาวทาตามลำแพน แล้วสาดเข้าไปด้วยทรายละเอียด
สีขาว จากชายทะเล...

ถ้าลองเปรียบเทียบความที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ช่วงละครที่โรงปรีดาลัยนั้น ฉากดูจะพิถีพิถัน
และสมจริงมากกว่าละครร้อยยุดร่วมสมัยของพรานบุรพ์ ซึ่งฉากจะคล้ายฉากลิเกเข้าไปทุกที ดังนั้นพรานบุรพ์จึง
ต้องปฏิวัติฉากของตนให้ทันสมัยและพิถีพิถันกว่าละครโรงอื่นเพื่อดึงดูดใจผู้ดู อาจเป็นว่าต้องการจะแข่งขัน
กับละครร้อยชื่อดัง คณะแม่ขุนนางและแม่เลื่อนซึ่งกำลังโด่งดังอยู่

ส่วนการสลักฉากหน้าม่านซึ่งใช้คั้นเวลาขณะมีการเปิดม่านเปลี่ยนฉากนั้น ละครร้อยแบบเดิมจะใช้ปี
พาทย์บรรเลง หรือมีจำอวดสลักฉากอันเป็นที่นิยมสำหรับละครร้อยยุคนั้น พรานบุรพ์ก็ใช้เพลงไทยสากลที่เขา
แต่งสำหรับละครร้อยของเขาแทนที่ปีพาทย์บรรเลงเสีย (ใหญ่ นภายน, สัมภาษณ์)

ละครร้อยพรานบุรพ์เริ่มเป็นที่นิยมของชาวบ้านมากขึ้น ดังนั้นจึงมีคณะละครร้อยอื่น ๆ เลียนตาม
แนวละครของเขามากมาย บ้างก็เอาบทละครของเขาไปใช้ก็มาก

สำหรับเนื้อหาของบทละครร้อยพรานบุรพ์นั้น ไม่ว่าจะเป็บบทละครที่เขาแต่งเองหรือนักเขียนบท
ละครคณะอื่น ๆ ที่เลียนแบบแนวละครร้อยของเขา มักจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิต เรื่องรักโศกกินใจ เรื่องอิง
ประวัติศาสตร์และบางทีก็แปลงมาจากหนังฝรั่งหรือเรื่องแปลของหนังฝรั่งที่ส่งเข้ามา รวมทั้งนำนวนิยายมาแปลงด้วย
(สัมภาษณ์ สง่า อารัมภีร์, ๒๕๓๗)

ตัวอย่างของบทละครร้อย เช่น

ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งน้ำ โดยพรานบุรพ์ทั้งสองเรื่อง

น.ร.นายร้อย โดย ป.อินทรปาลิต จากบทประพันธ์ของตนเอง

แผลเก่า โดยพรานบุรพ์เอามาจากนิยายของไม้เมืองเดิม

ตากสินมหาราช โดย ส. หิริโอดป๊ะ เป็นบทละครร้อยอิงประวัติศาสตร์

โรสิตา โดยพรานบุรพ์ ดัดแปลงจากภาพยนตร์ฝรั่งเรื่อง **เสน่ห์นายร้อยโท**

โจโจ้ซัง โดยพรานบุรพ์ ดัดแปลงมาจากละครโอเปร่า **มาตามบัตเตอร์ฟลาย**

พรานบุรพ์ได้เขียนบทละครร้อยตามแนวของเขาไว้ไม่น้อยกว่า ๕๐๐ เรื่อง เช่น **สิงห์สมุทร เมื่อหญิงเป็น
ชาย หนูจ๋า ฯลฯ** เรื่องชวนหัวก็มีบ้าง เช่น **จับแพะชนแกะ** เป็นต้น แต่สิ่งหนึ่งซึ่งคนทั่วไปมักจะนึกไม่ถึงก็คือ
ในขณะที่ละครร้อยแสดงโดยหญิงล้วน แต่ก็มิใช่ละครร้อยชายจริงหญิงแท้เล่นด้วยเช่นกัน ซึ่งพรานบุรพ์เป็น
ผู้ประพันธ์เรื่องไว้สองเรื่องคือ **ยี่งม้วยยี่งเมีย** แสดงที่โรงละครเฉลิมกรุง และ **เมืองรักเมืองร้าง** ซึ่งเรื่องนี้แต่งให้แก่ละคร

คณะบรรทมลินธุ์ของเจ้าพระยาอนิรุทธเทวา เล่นที่โรงละครศรีอยุธยาในปี ๒๔๗๘ พระเอกคือ นายรองพิจารณ์ สรรพกิจ (อ้างถึง ซาลีเยียมุกระแสลินธุ์ ๒๕๑๙ : ๑๓๑-๑๓๒)

สาเหตุที่พรานบุรพ์ไม่ยอมจัดแสดงละครร้องชายหญิงแท้ด้วยตนเองก็ด้วยเหตุผลว่า

"เวลานั้นพวกคุณละครก็ล้วนแต่เป็นผู้หญิงส่วนมาก หาผู้ชายทำยาก ดังเราเซ็นเอาเรื่องชายจริงหญิงแท้มันเข้า นอกจากตัวท่านจะไม่ดูแล้ว ท่านก็จะสั่งห้ามกุลธิดาของท่านไม่ยอมให้มาดูผู้หญิงสาวกับผู้ชายหนุ่ม จูบกันเป็นอันขาด...ถึงกระนั้นผมก็ได้แต่งไว้สองเรื่องก่อนที่จะมาฮือฮาละครชายจริงหญิงแท้ในตอนหลังเสียอีก"

ละครร้องได้ซบเซาลงในช่วงก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพา พ.ศ.๒๔๘๐ ทว่าในช่วงสงคราม (๒๔๘๔-๒๔๘๘) ก็ยังพอมีให้เห็นประปรายโดยเฉพาะละครจันทโรภาสก่อนจะค่อย ๆ สูญสลายไป (แก้วฟ้า ๒๕๒๔ : ๑๗)

สาเหตุที่ละครร้องทั้งแนวเดิมและแนวพรานบุรพ์สูญสลายไปน่าจะเป็นเพราะหนังฝรั่งที่ทะลักเข้ามาเมืองไทย รวมทั้งสงครามที่ปะทุขึ้น และต่อมาละครชายจริงหญิงแท้ก็เข้ามาแทนที่ละครแบบเก่านั่นเอง

บรรณานุกรม

หนังสือ

กาญจนาศพนธ์. ยุคเพลงหนังและละครในอดีต. กรุงเทพมหานคร : เรื่องศิลป์, ๒๕๑๘.

_____. กรุงเทพเมื่อ ๖๐ ปีก่อน. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๐.

_____. เรื่องละครและเพลง. กรุงเทพมหานคร : เรื่องศิลป์, ๒๕๒๐.

_____. ๖๐ ปีเมื่อวานนี้. กรุงเทพมหานคร : เรื่องศิลป์, ๒๕๒๒.

ธนิศ อุโยโพธิ์. (เรียบเรียง). ศิลปะละครคนรำหรือคู่มืออนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร. กรมศิลปากร, ๒๕๓๑.

เนียนศิริ ตาละลักษณ์. พระประวัติและผลงานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธินราธิป-วรวรรณ, ๒๕๒๒.

ป. วัชรารักษ์. ชมรมนักเขียน. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๓๘.

_____. ทำเนียบนักประพันธ์. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๓๒.

พรานบุรพ์. จันท์เจ้าขา. กรุงเทพมหานคร : แม่นเมืองแมน, ๒๕๒๖.

สุวรรณี ประกอบผล. วรรณกรรมการแสดงของไทย. กรุงเทพมหานคร : ประกายผลึก, ๒๕๒๙.

หนังสืออนุสรณ์งานศพ อนุสรณ์ที่ระลึกและบทความในหนังสือ

แก้วฟ้า ๖๐. ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๘.

แก้ว อัจฉริยะกุล. (แก้วฟ้า) ๒๙ ธันวาคม ๒๕๒๔.

มนัส จรรย์รงค์ "เสื่อเก่าไม่ถอย" อนุสรณ์พรานบุรพ์ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๙.

รัตน์ะ เขาวประภาษ "พรานบุรุษผู้ซู่ชวาลานาฏกรรมไทย" อนุสรณ์พรานบุรุษ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๙.
 คิวะ รณชิต "ลมตะวันตก" อนุสรณ์พรานบุรุษ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๙.
 สัตตบุษย์ "พรานบุรุษผู้มีน้ำผึ้งในหัวใจ" อนุสรณ์พรานบุรุษ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๙.
 สุดใจ ศรีเบญจา. "ประวัติและกำเนิดละครร้อง" จันทร์เจ้าขา กรุงเทพมหานคร : แม่นเมืองแมน, ๒๕๒๖.
 หลวงบุญยมาณพพานิชย์. "ภาษาและวงการกวี" ภาษาและหนังสือ (เม.ย. ก.ย. ๒๕๒๖ : ๒๑)

สัมภาษณ์

สง่า อารัมภีร์. สัมภาษณ์, ๒๕ กันยายน ๒๕๓๗.

ใหญ่ นภายน. สัมภาษณ์, ๒๕ กันยายน ๒๕๓๗.

ตั้งจิตคิดคลั่ง*

ละครร้อง ของคณะละครสดุ้งเวียง

ผีปาก "ไก่อี๋ยว"

© ละครนี้แต่งขึ้นใหม่มิใช่หยอก ตามแบบใหม่ศิวิไลซ์ให้โน้ตซ์ เป็นเรื่องใหม่จับหัวใจใครมาดู "สดุ้งเวียง" ชื่อละครเล่นตอนนี้	จะขอบอกยุบลแกลงไม่แกลงปิด ชื่อ "ตั้งจิตคิดคลั่ง" ดังหุตุตี น้ำตาพรูเพียงจะพบบอยู่กับที่ ใครไม่ชอบก็ไม่วิไลซ์เอ๋ย
---	---

ละครสดุ้งเวียงผีปากไก่อี๋ยว   เรื่องตั้งจิตคิดคลั่งนี้ในสูจิบัตร
 เรียกชื่อเรื่องว่า ผูกจิตคิดคลั่ง ส่วนในหนังสือบทละครที่พิมพ์เป็นเล่ม
 เรียกชื่อเรื่องนี้ว่า ซีนใจไม่สมัค.

*บทประพันธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๐๐ บท, ไม่ปรากฏ
 เลขหน้า. กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๓.